

Bojan Goja

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjel u Zadru

Clemente i Giacomo Somazzi i kuća kontea Nikole Portade u Zadru – arhivska istraživanja i doprinosi

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 28. 7. 2007. – Prihvaćen 24. 9. 2007.

UDK 728.025.4(497.5 Zadar)

Sažetak

U radu temeljenom na novim arhivskim istraživanjima riječ je o poslovima na rekonstrukciji i unutrašnjem uređenju kuće kontea Nikole Portade u Zadru, koje su prema sačuvanom ugovoru iz 1805. g. izvela braća Clemente i Giacomo Somazzi. Dobivena saznanja vrijedan su prilog

poznavanju raspodjele i opreme stambenog prostora zadarske gradske kuće na prijelazu iz 18. u 19. st. Donose se još neki do sada nepoznati arhivski podaci iz života i djelovanja braće Somazzi.

Ključne riječi: Clemente Somazzi, Giacomo Somazzi, kuća Portada, arhitektura, štukature, Zadar

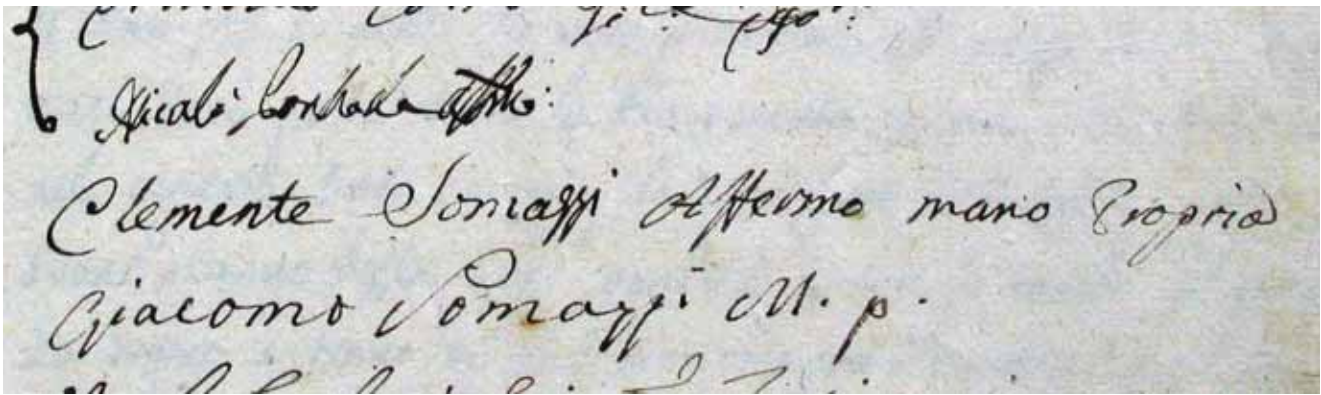
Tijekom 18. stoljeća mnogobrojne se crkve, gradske kuće i palače, te ljetnikovci na našem priobalju i otocima grade i obnavljaju u skladu sa strujanjima baroknog stila, čime se usvajaju i primjenjuju novi oblikovni i dekorativni principi. Pri arhitektonskom oblikovanju i opremanju unutrašnjosti građevina česta je pojava i njihovo ukrašavanje štukaturama, u čemu se može prepoznati razvijeni ukus tadašnjih naručitelja te kulturna i estetska razina nekog ambijenta.¹ Izrađivanje ukrasa u štuku, u kojima se prožimaju figuralni reljefi, anđeoske glavice, razni ornamenti, vitice, girlande, vijenci, kartuše i volute, ponekad u kombinaciji sa slikarstvom i skulpturom, bio je i jedan od postupaka kojima se i starija arhitektura nastojala osuvremeniti i prilagoditi novom umjetničkom izrazu i duhu tadašnjeg vremena. Ukrašavanje interijera sakralnih i profanih građevina štukaturama tijekom 18. stoljeća susrećemo i u Zadru. Iako su pojedini vrijedni radovi propali i poznati su samo iz starije literature ili arhivskih dokumenata, upravo su u ovom gradu ostvarene neke od naših najznačajnijih dekorativnih cjelina izvedenih u štuku. Tako u Zadru sredinom 18. stoljeća djeluje štukater Giuseppe Monteventi, koji je izradio dokumentima potvrđene, ali danas nažalost izgubljene štukature na stropu velike sale u zadarskoj Nadbiskupskoj palači.² Na temelju stilske sličnosti s dokumentima potvrđenim Monteventijevim rado-

vima, njemu se pripisuju i štukature u Benediktinskoj crkvi sv. Marije iz 1744. godine, te štukature na Oltaru sv. Križa u Crkvi Gospe Maslinske na Belafuži iz 1750. godine.³ Bogate dekoracije u štuku u zadarskoj Crkvi sv. Ivana Krstitelja, koje je 1793. godine izradio i potpisao Clemente Somazzi, spominje u svom djelu o prošlosti zadarskih crkava zadarski kanonik i crkveni povjesničar C. F. Bianchi.⁴ Iako su 1844. godine te vrijedne štukature zajedno s čitavom crkvom uništene zbog izgradnje vojarnje, njihov nam je izgled dočaran u opširnom opisu što ga prenosi Bianchi, te su one za sada najstariji poznati datirani rad štukatera iz obitelji Somazzi u našim krajevima. Dekoracijama u štuku ukrašene su i Crkva Gospe od Kaštela,⁵ te kapele uz oltare Bezgrješnog začeca Bl. Dj. Marije i Varoške Gospe u Crkvi sv. Šime, za koju Bianchi kaže: »La volta di questa capella e le relative cornici sono fregiate di stucchi, sul gusto de' seccentisti, di sufficiente buona esecuzione ed effetto.«⁶ Štukaturama su prema starijim piscima bile ukrašene i zadarske gradske palače Cavaletti (kasnije Kreljanović-Albinoni, odnosno Nakić), Nassis i Sanfermo, a i danas su djelomično sačuvane i vidljive one na kući Dall' Acqua.⁷ Da su štukature prodrle i u manja mjesta na zadarskim otocima svjedoči i podatak da je štuko-dekoracijom bio ukrašen i svod Samostanske crkve sv. Duje u Kraju na Pašmanu.⁸

Već spomenuti Clemente i njegov brat Giacomo Somazzi članovi su poznate obitelji štukatera porijeklom iz švicarskoga kantona Ticino, gdje umjetnost ukrašavanja štukaturama ima dugu tradiciju.⁹ Osim u Zadru ostvarila su braća Somazzi na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće opsežnu i razgrananu štukatersku i graditeljsku djelatnost i u drugim mjestima primorske Hrvatske. Zahvaljujući vrijednim temeljnim istraživanjima K. Prijatelja njihova su djela prepoznata u Rabu (Katedrala Uznesenja Bl. Dj. Marije, Crkva sv. Križa, Crkva sv. Andrije), Pagu (Zborna crkva Uznesenja Bl. Dj. Marije), Velom Lošinj (Župna crkva sv. Antuna Opata), Kaštel-Lukšiću (Župna crkva), Senju (Katedrala Uznesenja Bl. Dj. Marije – glavni oltar), Novom Vinodolskom (Župna crkva sv. Filipa i Jakova) i Jablancu (Župna crkva sv. Josipa).¹⁰ Kasnije su im pripisani i radovi u Malom Lošinj (Župna crkva Porodjenja Bl. Dj. Marije), Bribiru (Župna crkva sv. Petra i Pavla – Oltar sv. Lovre), Senju (Katedrala – Oltar sv. Ane), te glavni oltar s kipovima u Benediktinskoj crkvi sv. Margarite u Pagu.¹¹ Zabilježeno je da se Giacomo Somazzi u Pagu bavio i gradnjom civilnih građevina gospodarske namjene. Godine 1808. zatražio je od Generalnog providurstva u Zadru dozvolu za podizanje mlina kod Paškog mosta, kojemu bi snagu za pokretanje davala morska struja.¹² Svoj su boravak u Pagu, očigledno dobro uključeni u tadašnji društveni život grada, Clemente i Giacomo Somazzi ovjekovječili su i kao kumovi na dvama krštenjima. U arhivskim je dokumentima dana 29. kolovoza 1805. godine kao kum na krštenju Ivana Smita zabilježen *Iacobus filius quondam Angeli Maria Somazzi*.¹³ Nekoliko mjeseci kasnije, 5. prosinca iste 1805. godine njegov brat *Clemens Somazzi filius Angeli Maria è Svevia* naveden je kao kum na krštenju Lucije Cattinelli.¹⁴

Kruno Prijatelj u istraživanjima se djelovanja Clementea i Giacoma služi i podacima iz desetak pisama nastalih između 1808. i 1817. godine, kojima se dokumentiraju i datiraju navedeni radovi Somazzijevih u Kaštel-Lukšiću, Senju i Novom Vinodolskom, gdje uz dekoracije u štuku izvode i niz zidarskih i građevinskih radova. Za nas je zanimljiv detalj da se u jednom od pisama koje Giacomo Somazzi 10. travnja 1810. godine šalje iz Senja Mihovilu Michieliju u Kaštel-Lukšić spominju i »nove odgode radova u Lukšiću zbog poslova u Senju i kod contea Portada u Zadru«. ¹⁵ Na taj se zadarski rad Somazzijevih vrlo vjerojatno odnose do sada nepoznati podaci iz Državnog arhiva u Zadru, te ćemo na temelju njih pokušati detaljnije rekonstruirati opseg i vrstu njihova posla za kontea Portadu.¹⁶ Dana 14. studenog 1805. godine *Conte Niccolò Portada* i *Signori Clemente, e Giacomo Proti Fratelli Somazzi* sklopili su u Pagu ugovor o radovima koje je trebalo izvesti na njegovoj stojnoj kući koja se nalazila u Ulici (odnosno predjelu) sv. Vida (*Contrada di San Vito*) u Zadru. Knez Nikola Portada dogovorio je nakon prethodnog pregleda kuće s Clementeom i Giacomo Somazzijem sve potrebne radove, koji su trebali biti obavljeni shodno priloženom proračunu, opisu radova i nacrtu. Slijedom toga braća Clemente i Giacomo Somazzi obvezali su se da će radove na kući započeti 1. ožujka iduće 1806. godine, te ih završiti u roku od tri ili najviše četiri iduća mjeseca slijedeći sve poslove predviđene u navedenom proračunu. Braća Somazzi trebaju osigurati potreban materijal za zidara, štukatera (*Stuc-*

catore),¹⁷ drvodjelca, kovača, staklara i klesara, a trebaju platiti i radnike. Konte Portada obvezuje se za navedene radove isplatiti braći Somazzi iznos od 3200 njemačkih fiorina, s uračunatih 100 fiorina za vapno, koje je dužan osigurati na početku radova. Iznos od 800 fiorina dužan je konte Portada isplatiti početkom idućeg prosinca za nabavu materijala, a daljnjih 300 u trenutku početka radova i tako stalno i postupno sve dok bude trajala gradnja. Konte Portada se osim toga obvezuje da će braći Somazzi ustupiti i predati sav materijal koji postoji u spomenutoj kući, kojim se oni mogu po svojoj volji služiti i slobodno njime raspolagati. Na kraju su ugovora vlastoručno potpisani konte Nikola Portada, Clemente i Giacomo Somazzi, a uz njih Ermolao Cassio *Giudice Esaminatore*, svjedoci Nicolò Cechetti i Giovanni Vincenzo Custich te bilježnik Giangiuseppe Giadruleo (sl. 1). Uz navedenu je ispravu priložen i proračun, odnosno opis poslova, te nacrt (koji nažalost nije pronađen). U priloženom su proračunu s opisom poslova koje treba izvesti na kući Portada, sastavljenom u Pagu istog dana 1805. godine, navedeni potanko svi radovi i preinake koje se Clemente i Giacomo Somazzi obvezuju izvršiti. Kuća je vjerojatno bila skromna izgleda i u lošem stanju jer su navedeni radovi i preinake bili prilično opsežni i temeljiti. Krov iznad kuhinje na prvom katu trebalo je raskriti i napraviti novi uz postavljanje novih greda (*travamenta*) i kupa. Jednako je trebalo postaviti i nove grede i daske (*tavolame*) na stropu kuhinje i krovu, i to tako da međusobnim razmak greda iznosi 18 *oncia*.¹⁸ Grede zvane *tazzoti*, odnosno *bordonali*,¹⁹ imaju biti od 4, a daske od 10 *oncia*. U kuhinji je, na mjestu gdje već postoji ognjište (*focolagio*), trebalo podići pregradni zid, na kojem je trebalo napraviti jedan kamin na francuski način (*camino alla Francese*)²⁰ s vratašcima i okvirom od obrađenoga kamena (*riquardo di pietra Lavorata*). Ognjište je trebalo premjestiti na jugozapadnu stranu kuhinje (*alla parte dà Gherbin*) i izraditi prema postojećem modelu s dodatkom od dvije ili tri pećnice (*forneletti*). Blagovaonica (*tinello*) i kuhinja, koja će se oblikovati pregradnjom iz postojeće, moraju se ožbukati čvrstom, zrnatom žbukom (*incartati a malta granita*) i opremiti štukaturama (*faruisi il stucco*).²¹ Na drugom se katu imaju u opsegu čitave kuće povisiti zidovi, čija visina trenutno iznosi tri stope (*piedi*).²² Na stropu i krovu treba postaviti nove grede i daske, koje imaju biti barem jednake kvalitete kao i one prvoga kata uz jednaki razmak greda, uz napomenu da daske moraju biti osušene (*stagionato*). Sve kupe kojima se ima pokriti krov kuće moraju biti nove. Čitav prvi i drugi kat kuće treba se ukasiti štukaturama na drvenim letvicama (*stuccato con cantinelle*)²³ s pripadnim arhitektonskim dekorativnim elementima i ukrasnim vijencima (*gusse, suazze, griletti*).²⁴ Žbukom *a marmorino*²⁵ moraju se ožbukati tri sobe, polukat (*mezadino*) te *Retre*²⁶ u prvom stanu, a ostali zidovi žbukom *a malta granita*. Sobica na jugozapadnoj strani (*camerino a Garbin*), te stuba i zidovi drugoga kata moraju dobiti zidove, odnosno pregrade (*paredi*)²⁷ od drvenih letvica (*cantinelle*), kao na nacrtu. Zidovi prvog stubišta (vjerojatno onoga koje je vodilo na prvi kat) i velike sobe (*camarone*)²⁸ na prvom katu trebaju se ispraviti. Na prvom i drugom katu za učvršćivanje podnica treba se dodati dvanaest greda po svakom katu, dimenzija najmanje kao prije

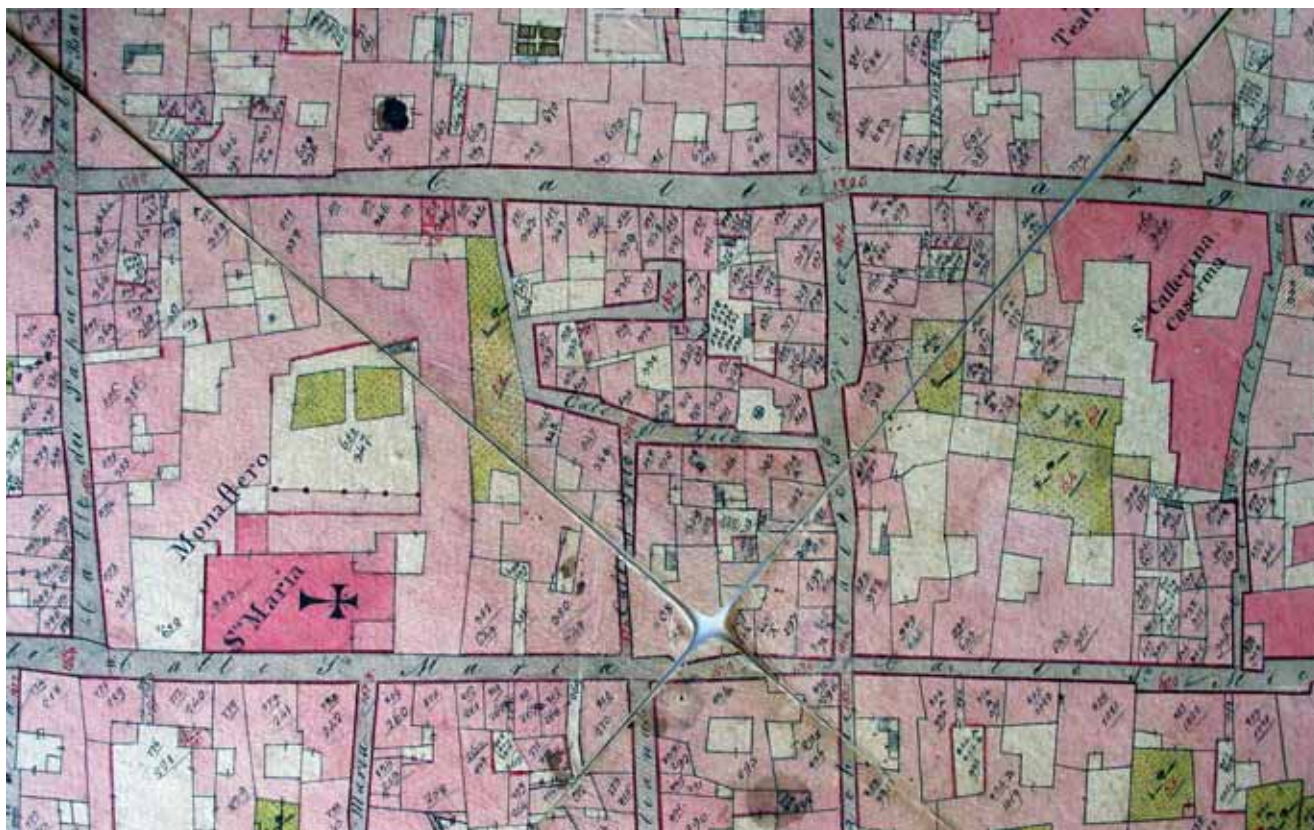
1. Detalj ugovora iz 1805. g. s potpisima Nikole Portade, Clementea Somazzija i Giacoma Somazzija, DAZd, Spisi paških bilježnika, Giangiuseppe Giadruleo (1799.–1821.), Atti 1799.–1809., B. I., Fasc. 7/63. (foto: B. Goja)

Detail from the contract from 1805 with the signatures of Nikola Portada, Clemente Somazzi, and Giacomo Somazzi, DAZd, Notarial documents from Pag, Giangiuseppe Giadruleo (1799–1821), Atti 1799–1809, B. I., fasc. 7/63

navedene grede. Moraju se postaviti tako da što bolje podnesu težinu *Terrazzo*²⁹ podova, koje će, vjerojatno naknadno, dati izraditi vlasnik. Štukature u sobici Tipaldijevih moraju biti obnovljene u slučaju da se oštete pri izgradnji podova, polukata i *Retrèa* nad njom, te okolnih prostorija. Na prvom se katu treba izraditi jedna zidana peć (*stua*),³⁰ kojoj se treba otvoriti cijev za odvod dima i izraditi dimnjak (*una cana col suo camino*).³¹ Prozore treba izraditi prema nacrtu. One koji su u lošem stanju treba podići na visinu od tri stope i 10 unci, a jednake visine trebaju biti i novi prozori koje tek treba otvoriti. Od novootvorenih prozora tri trebaju imati željezne rešetke (*ferate di tondino*). Na krovu kuće, na mjestu koje se odredi kao najprikladnije, treba izraditi jedan krovni prozor (*luminale*)³² sa škurama, odnosno prozorskim kapcima. Dovratnike vrata koja vode na terasu treba izraditi od kamena (*l'erte di pietra*), a terasu s ogradnim zidovima treba podići iznad čitavog opsega hodnika i stubišta, uz dodatak potrebnih greda za njezino učvršćenje. Na drugom katu, gdje se trenutno nalazi terasa, treba izraditi kuhinju s ognjištem (*foccalagio*) i odvodnom cijevi – dimnjakom (*cana*), sličnoj onoj u kuhinji u donjem stanu, te s umivaonikom (*scaffa*)³³ i odvodnom limenom cijevi (*canone di Latta*), koja mora sezati do ulice. Moraju se sagraditi dva stubišta prvoga i drugoga kata s drvenim ogradama (*paredi*), stubama od masivne bukovine, vijencima (*cordone*) i balkonima (*pozioletti*).³⁴ Na isti način ima biti izrađeno (ali od običnih drvenih dasaka, a ne od bukovine) i drugo krilo stubišta, kojim se penje u stan Tipaldijevih. To krilo, kao i ono koje vodi na prvi kat, potrebno je da bi ljepše izgledalo sniziti za jedan lakat (*Brazzo*).³⁵ Za oba stana i skladište (*magazzino*) mora se izraditi 18 vrata (*porta*), i to prema modelu (*sagoma*) onih na kući Kreljanović u Zadru. Prema istom modelu treba biti izrađeno 11 vratnica (*portiere*)³⁶ opremljenih s po jednim staklenim oknom (*lastra*) na češki način (*ad uso di Boemia*), te 17 (vjerojatno) prozorskih okvira (*teleri*) od ariša, svaki opremljen s po šest staklenih okana na češki način (*ad uso di Boemia*). Za prozore se, također od ariša, moraju izraditi i 22 *persiane*. Sva potrebna željezarija i okov, oprema od mjedi, brave i kvake³⁷ za vratnice, vrata i okvire moraju biti izrađene na venecijanski način (*ad' uso di Venezia*) prema već navedenom

modelu (vjerojatno prema onima na kući Kreljanović), dok one za *Griglie*³⁸ moraju biti izrađene na njemački način (*ad uso Tedesco*). Na proračunu su kao i na ugovoru vlastoručno potpisani konte Nikola Portada te braća Clemente i Giacomo Somazzi.

Kao što se vidi iz prije navedenog pisma Giacoma Somazzija poslanog iz Senja, poslovi na kući Portada ni u travnju 1810. godine još nisu bili zgotovljeni, iako su prema ugovoru trebali biti dovršeni tijekom iduće 1806. godine. Izgleda da su se radovi zbog nepoznatog razloga prilično odužili. Uzroke tomu možemo tražiti u opsegu radova na kući, ali i u prezaposlenosti, odnosno velikom broju narudžbi koje su braća Somazzi kao organizatori složenog posla, upošljavajući majstore raznih profila preuzimali na širokom području od Kvarnerskih otoka do Dalmacije. S konteom Portadom su se mogli upoznati upravo u Pagu, gdje su Clemente i Giacomo, seleći se i boraveći tijekom gotovo dva desetljeća po gradovima na jadranskoj obali i otocima, tijekom tih nekoliko godina bili prilično zaposleni. Kao i kod nekih drugih svojih zadataka i na Portadinij su kući braća Somazzi upošleni ne samo kao štukateri već i kao organizatori te izvođači raznovrsnih građevinskih poslova. Podatak iz pisma važan je i kao potvrda da su radovi na kući započeti, te da nije sve ostalo samo na ugovoru. Kada se promotri visok društveni položaj što ga je imao konte Nikola (*Niccolò*) Portada i njegove dužnosti, onda zasigurno nije slučajno da je radove na rekonstrukciji svoje kuće u Zadru povjerio upravo braći Somazzi – poznatim štukaterima i graditeljima. Portada je istaknuti potomak plemićke obitelji, čiji su se prvi članovi doselili na Pag 1644. godine iz Novigrada. Nikoli i njegovu bratu Mati, te njihovim zakonitim potomcima, ukazom je mletačkog Senata od 9. prosinca 1780. godine podijeljen naslov *conte veneto*, a 3. travnja 1787. godine primljeni su u paško Plemićko vijeće. Konte Nikola Portada 1794. godine imenovan je kapetanom i zapovjednikom područnog domobranstva u Pagu, a 1797. godine kao pukovnik potvrđen je za vrhovnog vojnog nadzornika Zadarske krajine. Možda je i ta nova konteova dužnost, koja je zasigurno imala odraza i u njegovu društvenom statusu, bila jedan od razloga koji su utjecali na to da pristupi građevinskoj rekonstrukciji i teme-

2. Predio i ulica sv. Vida u Zadru, DAZd, Katastarske mape Dalmacije – Zadar, 1823.–1839., 577, Zadar – Grad, 1825.–1827. (foto: B. Goja)
 The area with St Vitus' Street in Zadar, DAZd, Cadastre maps of Dalmatia – Zadar, 1823–1839, 577, Zadar – The City, 1825–1827

ljitom uređivanju svoje kuće u Zadru. Umro je u Veneciji 24. studenog 1840. godine, a čitav je imetak ostavio pranećaku konteu Lorencu Portadi.³⁹ Njegova društvena aktivnost i ugled koji je nesumnjivo imao u tadašnjoj paškoj zajednici izražena je i pri nabavi novog oltara za Zbornu crkvu. Kao uglednom Pažaninu crkovenarstvo Zborne crkve u Pagu povjerilo mu je 1807. godine da u njihovo ime s predstavnicima Bratovštine Bl. Gospe od Ružarija u Zadru sklopi ugovor o kupovini glavnoga oltara iz Crkve sv. Dominika u Zadru. Oltar je u svetištu paške Zborne crkve, gdje se nalazi i danas, za cijenu od 10 cekina postavio proto Senatore Massari iz Venecije.⁴⁰

Vratimo se na kraju Portadinog kući u Zadru, posebno raspodjeli stambenog prostora i opremi, jer o tlocrtnom rješenju i arhitektonskim stilskim odlikama nemamo dovoljno podataka iz kojih bismo mogli izvoditi konkretne zaključke.⁴¹ Iz navedenog se opisa poslova može zaključiti da je kuća nakon obnove i povišenja gornje etaže dobila dva cjelovita kata s dva stana. Na prvom je katu bila smještena kuhinja s ognjištem, te blagovaonica i salon. Jedna od prostorija imala je i zidanu peć, a u drugoj je bio sagrađen kamin na francuski način (*camino alla Francese*). Slična se kuhinja, s ognjištem i umivaonikom, uz jednu manju sobu, nalazila na drugom katu. Pojedine prostorije na prvom i drugom katu bile su ukrašene jednostavnom štuko-dekoracijom s okvirima i vijencima i

ožbukane *a marmorino*. Podovi u prostorijama na prvom i drugom katu bili su popločani *terrazom*. Stubišta koja su vodila do prvoga i drugoga kata bila su izrađena od masivne bukovine, a stolarija od ariša bila je opremljena staklom na češki način (*ad uso di Boemia*). Pri uređivanju se vodilo računa i o detaljima opreme stolarije, tako da su sva potrebna željezarija i okov, kvake i brave za vratnice, vrata i okvire izrađeni na venecijanski (*ad uso di Venezia*) i na njemački način (*ad uso Tedesco*). Kuća je na drugom katu imala terasu, a vjerojatno u prizemlju i skladište. Stari su prozori pri obnovi preinačeni tako da im je visina ujednačena s novootvoreni-ma, od kojih su tri prozora zaštićena željeznim rešetkama. Na krovu kuće, pokrivenom kupom kanalicom, bio je jedan krovni prozor. Navedena unutrašnja oprema – arhitektonsko oblikovanje stropova i zidova sa štukaturama i *marmorinom*, te ugradnja kamina *alla francese* – otkriva nam da je nakon opsežne građevinske rekonstrukcije i preobrazbe unutarnjeg prostora kuća Portada dobila reprezentativniji stambeni karakter, usklađen s principima oblikovanja tadašnje stambene arhitekture i primjereniji zahtjevima stanovanja s početka 19. stoljeća. Iz opisa se vidi da je štukaturama bio ukrašen i susjedni stan u kojem su živjeli Tipaldijevi, što je još jedna potvrda da se štuko-dekoracija i u Zadru razmjerno često primjenjivala u opremanju gradskih kuća. Na taj su se način, iako na ovom primjeru u mnogo skromnijim razmjerima,

ravnopravno s drugim važnim gradovima na istočnoj obali Jadrana, slijedila umjetnička strujanja u velikim umjetničkim centrima poput Venecije.⁴²

Kao što vidimo iz ugovora, kuća se nalazila u Ulici, odnosno predjelu, sv. Vida (*Contrada di San Vito*), koja je ime dobila po obližnjoj crkvi.⁴³ Na katastarskom planu Zadra izrađenom između 1825. i 1827. godine, koji je kronološki prilično blizak obnovi kuće, vidi se da Ulica sv. Vida ima tri odvojka koji oblikuju veliko slovo H (sl. 2). Predio sv. Vida omeđuju *Calle Larga* (današnja Široka ulica) i *Calle S. Maria*, na koju se nastavlja *Calle S. Michele* (današnje Ulice Madijevaca i plemića Borelli) sa sjeveroistočne i jugozapadne, te sa sjeverozapadne i jugoistočne strane sklopovi kuća prislonjeni uz Samostan sv. Marije i nekadašnji Samostan sv. Katarine.⁴⁴ Nije nam poznato što se s kućom događalo između 1810.

godine, kada su radovi na njoj još trajali i 1825.–1827. godine, no možemo pretpostaviti da je u vrijeme izrade katastarskoga plana, nakon temeljite obnove još uvijek stajala na svome mjestu. Kako nam katastarski broj čestice na kojoj bi se kuća mogla nalaziti nije poznat, na planu iz 1825.–1827. godine ne možemo odrediti njezin točan položaj. Ubikacija njezinih eventualnih ostataka teško je izgledna budući da je taj gradski predio gotovo u cijelosti uništen u bombardiranjima tijekom 1943. i 1944. godine. Dok buduća istraživanja zadarskoga graditeljstva i urbanizma ne otkriju nove podatke o kući Portada, arhivski dokumenti o njezinoj obnovi i izvedenim preinakama, koje su proveli Clemente i Giacomo Somazzi, vrijedan su izvor za poznavanje raspodjele stambenog prostora, unutrašnjeg uređenja i opreme zadarske gradske kuće s prijelaza 18. na 19. stoljeće.

Prilog

DAZd, Spisi paških bilježnika, Giangiuseppe Giadrueleo (1799–1821.), Atti 1799–1809., B. I, Fasc. 7/63.

In Dei Eterni Nomine Amen – Anno a Nativitate Domini Nostri Iesu Christi millesimo octingentesimo quinto 1805 Indizione VIII Die vero iouis quartadecima 14 mensis Novembris. Regnante Sacratissimo Domino Nostro Imperatore Francesco II Dei Gratia Germanię, Hungarię, Bohemię, Dalmatięque Rege etc: etc: Coram infrascritto Nobile et de Consilio Paghi, et Testibus subsignatis, notis, atque rogatis.

Desiderando il Nobile Signor Conte Niccolò Portada di ridurre a perfezione la fabbrica della propria di Lui casa domiciliare esistente nella Città di Zara nella Contrada di San Vito, si è egli convenuto con Li Signori Clemente, e Giacomo Proti Fratelli Somazzi per ultimare La Fabbrica medesima sulla base del Fabbisogno da essi esteso dietro un ocular ispezione del Luogo, e giusta il disegno relativo dell' edificio da farsi, che tutti due saranno annessi al presente per la relativa direzione, ed osservanza delle Parti.

Quindi è che personalmente costituiti coram me Notario, et Testibus infrascriptis Li Signori Clemente, e Giacomo Fratelli Somazzi li quali per se eredi s' obbligano, e s' impegnano formalmente di dar principio alla Fabbrica della casa sopradetta li primi Marzo prossimo venturo, e terminare la medesima entro tre, o al più quattro mesi successivi a tutte loro spese, dovendo essi eseguire tutte le operazioni espresse nel cittato Fabbisogno, e somministrare tutti li materiali di feramenta, di muratore di Stuccatore, di marangone, di Fabbro, di vetrajo, e di Tagliapietra, e nel tempo stesso di pagare le mani d' opera di tutti i lavori da verificarsi nella Fabbrica stessa in tutto e per tutto a norma del più volte nominato fabbisogno senza alcun immaginabile incommodo, e disturbo dell' accennato Conte Portada, ed a tutto loro pesso giusta i parti espresamente convenuti. E all' incontro il detto Nobile Signor Conte Niccolò Portada s' obbliga formalmente di esborsare alli sudetti Signori Fratelli Proti Somazzi a sodisfazione convenuta della Fabbrica ut ante verificabile

Fiorini alemani tremille, e duecento, compresi li Fiorini 100: importo della calcina provista dal detto Conte Portada, e che sarà alli medesimi consegnata al principio della fabbrica stessa, della qual summa per l' importo di Fiorini ottocento dovranno consegnarsi per li primi di Dicembre prossimo venturo in tante monete da 6. Karantani L' una verso loro apposita quietanza, e ciò per L' effetto della necessaria provista de materiali: altri Fiorini trecento saranno esborsati dal detto Conte Portada al momento che sarà intrapresa la fabbrica, e così incessivamente a grado che anderà avanzando La Fabbrica medesima; ben inteso però che al termine dell' opera dovrà esservi presso l' accennato Conte Portada una summa conveniente di dinaro a garanzio della Fabbrica sopradetta. S' impegna inoltre lo stesso Conte Portada di cedere, e rilasciare alli detti Fratelli Somazzi, come ora per allora cede, e rilascia tutti, e cadauni li materiali ch' esistono presentemente nell' accennata Casa Vecchia, de' quali essi potranno disporre a loro talento, ed essere Liberi Proprietari.

Tanto hanno convenuto, ed espresamente stabilito, e conchiuso Le Parti, dovendo esservi annesso al presente pubblico Instrumento tanto il Fabbisogno, quanto il relativo Disegno della fabbrica che sarà restituito al Conte Portada, ambidue firmati, e pugillarmente sottoscritti dalli predetti Signori Fratelli Proti Somazzi, come quelli che sono la base del presente Contratto, all' osservanza di cui obbligano rispettivamente Le Parti contribuenti tutti, e cadauni i loro beni mobili, e stabili in qualunque Luogo posti, ed esistenti; e si vincolano a vicenda al risarcimento d' ogni danno, discapito, e spesa, che dovesse incontrare o una, o l' altra delle Parti per l' inosservanza dei rispettivi doveri, ut ante scritti, e stipulati. In pena quarum etc. Sub obligatione Rogantes me Notarium etc.

Actum Paghi in Domo sopradicti Nobile Domino Nicolai Comitis Portada posita in Quarterio Sancti Iacobi, coram Nobile et de Consilio Paghi Domino Hermolao Cassio loco Iudicis Examinatoris, et Domino Nicolao Zechetti quondam Domini

Bernardini, et Domino Ioanne Custich filio Vincentii hec de Civitate Testibus notis, ad hoc habitis, atque rogatis.

Ermolao Cassio Giudice Esaminatore

Nicolò Portada Affermo

Clemente Somazzi Affermo mano Propria

Giacomo Somazzi Mano propria

Nicolò Cechetti fui presente Testimonio

Gio: Vincenzo Custich fui presente Testimonio

Ioannes Ioseph Giadruleo Publicus Paghi Notarius sic de premisis rogatus scripsi.

Adi 14. Novembre 1805. Pago

Specifica, ò sia fàbisogno delle cose occorrenti per la fabrica della Casa in Zara del Nobil Signor Portada come segue.

Disfare il coperto tutto della cucina al primo piano, e riffarlo di nuovo ponendovi la Travamenta nuova, e Coppi occorrenti, non che la Travamenta e Tavolame nuovo alla Suffitta della cucina col vacuo dà travo, a travo, tanto nel Tetto, che nella Suffitta, di oncia 18, dovranno essere li Travi detti Tazzotti, ò sia Bordonali da 4- e Le Tavole veneziane dà oncia 10.

Nella detta cucina dourà errigersi un Paredo diuisario, con un camino alla Francese dove presentemente esiste il foccolagio col riquardo di pietra Lavorata, e sue portelle, e dourà esser trasportato detto foccolagio alla parte dà Gherbin di detta Cucina, e costruito sulla sagoma attuale coll' agiunta di due, ò trè forneletti alla parte di sirocco.

Tanto nel Tinello, che nella Cuccina da formarsi nella presente Cucina dourà farvisi il stucco con cantinelle segnane, e dourano detti due luochi esser incartati a malta granita.

Al piano secondo sarano circolarmente inalzati in tutta La Casa li muri più di quello, che sono presentemente all' altezza di trè piedi, e ui sarà posta tutta la travamenta nuova e tavolame nuovo nel coperto tutto siccome lo sarà fatto nella Soffitta tutta con traui almeno della sudetta qualità, e cosi Le Tavole col vacuo da traou a traou di oncie dieciotto con l' auertenza che il tavolame sia stagionato. Saranno pure rimessi tutti li Coppi nuoui che vi occorressero in tutto il coperto di detta Casa.

Tutto il primo e secondo piano sarà stuccato con cantinelle segnane con sue gusse, suazze, e griletti relatiui, e li muri tutti incartati cioè a marmorino le trè camere, il mezzadino, ed il Retrè nell' appartamento primo, e tutto il rimanente a malta granita, e sarano fatti li pareti diuisorj nel Camerino a Garbin come nel disegno, non che quelli della Scala da ascendere nel secondo piano pure a metodo del disegno medesimo e cosi tutti li pareti occorrenti nell piano secondo tutti già di Cantinelli.

Dovranno essere drizzati li muri alla Scala prima, e nel Camerone del primo piano.

Nel primo, e secondo piano sarano aggiunti dodici traui per ogni piano della grosseza almeno delli sudetti per consolidar meglio

li pavimenti, e renderli con ciò meglio atti a reggere il peso de Terrazzi, che verranno fabricati dal Signor proprietario.

Sarà rimesso il stucco nel Camerino delli Signori Tipaldi per quanto potrà esser deteriorato nella costruzione del Terrazzo da porsi nelli soprapostini Retrè, mezzadino, e luoghi contermini. Sarà aperta una cana col suo camino per la Stua nel primo piano qual stua dourà pure esser anichiata e fornita dell occorrente.

Sarano innalzate tutte Le finestre dà costruirsi giusta il disegno, a quelle, che decadessero dalli piedi trè onc. dieci sarano ridotte a questa altezza, e ridotte pure a questa misura tutte Le nuove da aprirsi, trè delle qualli auer dovranno Le ferate di tondino. Sarà costruito un luminale col suo scuro sul tetto della casa, in quella località, che sarà creduta più addatata.

Sarano poste l' erte di pietra alla porta della terrazza, che pure dourà errigersi al disopra di tutta l' estensione dell' andito e Scala della Casa stessa e vi sarano costruiti in detta terrazza li mureti relativi, ed altro che vi occorresse, sul piano della quale dovranno agiungeruisi quelli travi che occorressero per consolidarla.

Sarà fatta La Cucina nel secondo piano dove atualmente esiste la terrazza col suo foccalagio e cana simile a quello dell' appartamento inferiore, e con scaffa, e canone di Latta, che arivi sino alla Calletta.

Sarano costruite due scale con suoi pareti del primo, e secondo piano, con scalini di Faggio masiui, con suoi cordoni, e pozioletti, e cosi pure sarà fatto il secondo ramo della scala, che si ascende all' Appartamento delli Signori Tipaldi col suo pardo; questo ramo però dourà esser fatto a ponte, non di faggio. Tanto questo ramo di scala, quanto il soprapostoni che condurre al primo piano dourà abbassarsi per un Brazzo circa per renderla più dolce.

Dovranno farsi per tutti due li appartamenti, e magazzino porte dieciotto, e dovranno essere fatte sulla sagoma di quelle della casa del Nobil Signor Kreglianovich pur in Zara.

Portiere ò sia antiporte Numero undeci fornite d' una sola lastra ad uso di Boemia, e queste pure fatte sulla sagoma sudetta.

Teleri di Larice dieci sette forniti tutti di Lastre sei per cadauno pure ad uso di Boemia, ed ancor questi sulla sagoma sudetta.

Persiane per le fenestre pure di Larice stagionato ben consistenti Numero venti due. Tutta la feramenta, e fornimenti di laton, serature e tedeschine per le portiere, porte, e teleri sarano ad' uso di Venezia sulle sagome già dette e sarano con eleganza travagliate; quelle però delle griglie sarano fatte ad uso Tedesco.

Nicolò Portada mano propria affermo

Clemente Somazzi Affermo.

Giacomo Somazzi Affermo.

Bilješke

- 1
Usp. RADOSLAV TOMIĆ, Štukaturist Giuseppe Monteventi – djela, prijedlozi i hipoteze, u: *Peristil*, 44 (2001.), 81–92, gdje je navedena starija literatura o štukaterima i njihovim djelima na našoj obali i otocima.
- 2
LOVORKA ČORALIĆ – IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa V. Priulija (1688.–1712.) i V. Zmajevića (1713.–1745.), u: *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 16 (2000.), 153, 265; ISTE, O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima FONDE (1738.–1754.), u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* (dalje: PPUD), 38 (1999./2000.), 367.
- 3
RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 1), 83–84.
Kako mnoge pojedinosti iz biografije Giuseppea Monteventija nisu za sada poznate, bit će na ovome mjestu korisno navesti da je njegov boravak u Zadru zabilježen i u četiri dokumenta iz Državnog arhiva u Zadru – Spisi zadarskih bilježnika (dalje: DAZd, SZB), u kojima se spominje kao svjedok. Dana 27. travnja 1751. godine spominje se kao *Giuseppe Monteventi stocadore* (DAZd, SZB, Antonio Ferrari, 1747.–1775., B I, F I, Prot. 1–5, Libro 3, 23). *Iseppo Monteventi stucador* potom se navodi kao svjedok u dokumentu od 7. veljače 1756. godine (DAZd, SZB, Gio. Filippo Coltelli, 1747.–1783., B. I, F. I, Libro V, 21). *Iseppo Monteventi Stocatore* u Zadru ponovno svjedoči i 3. siječnja 1764. godine (DAZd, SZB, Antonio Ferrari, 1747.–1775., B IV, F IV, Libro XVII, 23). Na Monteventija se vrlo vjerojatno odnosi i podatak zabilježen u Knjizi umrlih Župe sv. Stošije, u kojem se navodi da u Zadru, 7. studenog 1755. godine, u približno 30-oj godini života umire *La Signora Cattarina Moglie di Domino Giuseppe Monteventi ...*, te se može zaključiti da je Zadar osim u umjetničkom djelovanju zauzimao važno mjesto i u njegovu obiteljskom životu (Arhiv Zadarske nadbiskupije, Arhiv Župe sv. Stošije u Zadru, OBITUUM X, 1754.–1771., 11).
- 4
CARLO FEDERICO BIANCHI, Zara Cristiana, I, Zadar, 1877., 409–411. Bianchi se u opisu oslanja na rukopis I. Gurata *Notizie sulle Chiese di Zara* (Znanstvena knjižnica u Zadru, dalje: ZKZd), 16522/ms. 451, 39–41). O tim su štukaturama kasnije pisali i KRUNO PRIJATELJ, Švicarski štukateri u Dalmaciji, u: *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, I, Zagreb, 1963., 89 i IVO PETRICIO-LI, Umjetnička baština zadarskih trećoredaca, u: *Iskoni bē slovo, Zbornik radova o glagoljici i glagoljašima zadarskog kraja i crkvi sv. Ivana Krstitelja*, (ur.) Antun Badurina, Zagreb, 2001., 83–85.
- 5
RADOSLAV TOMIĆ, Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji, Zagreb, 1995., 91.
- 6
CARLO FEDERICO BIANCHI (bilj. 4), 349.
- 7
RADOSLAV TOMIĆ, L'arte dello stucco in Dalmazia nel XVI-II secolo: artisti e stile, u: *L'arte dello stucco in Friuli nei secoli XVII–XVIII; Storia, tecnica, restauro, interconnessioni*, Atti del Convegno internazionale, Passariano – Udine, 2000., (ur.) G. Bergamini – P. Goi, Udine, 2001., 230.
- 8
JUSTIN V. VELNIĆ, Franjevci na otoku Pašmanu, u: *Otok Pašman kroz vjekove i danas – Pašmanski zbornik*, (odg. ur.) Vjekoslav Ćosić, Zadar, 1987., 177; LOVORKA ČORALIĆ – IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ (bilj. 2, 1999./2000.), 369.
- 9
Umjetnost štukatura u Veneciji tijekom 17. i 18. stoljeća doživljava snažan procvat i široku primjenu u ukrašavanju javnih, privatnih i sakralnih građevina, a uglavnom se povezuje s majstorima koji, privučeni brojnim narudžbama i poslovima, u grad na lagunama stižu u prvom redu iz područja kantona Ticino i iz Lombardije. – MARIO FOGLIATA – MARIA LUCIA SARTOR, *L'arte dello stucco*, Edizioni Antilia 2004., 48–57.
- 10
KRUNO PRIJATELJ, Doprinos aktivnosti švicarskih štukatera u Hrvatskoj, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* (dalje: *Radovi IPU*), 1–2 (1972.), 43–56.
- 11
RADMILA MATEJČIĆ, Barok u Istri i Hrvatskom Primorju, u: ANĐELA HORVAT – RADMILA MATEJČIĆ – KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982., 520; RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 1), 82; RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 7), 228–229. U prilog posljednje navedenoj atribuciji govore i arhivski podaci iz 1805. godine u kojima se *Proto Giacomo Somazzi* spominje u vezi s radovima na gradnji zvonika i restauraciji Crkve benediktinki sv. Margarite u Pagu. – DAZd, Spisi prve austrijske vladavine, Spisi C. K. Vlade za Dalmaciju, knjiga 27/XXII, br. 1935, 8262.
- 12
BLAŽ KARAVANIĆ, Građa za povijest grada i otoka Paga, Zadar, 2006., 306.
- 13
DAZd, Inventar matičnih knjiga, Pag/741., 13. v. *Die 29. Augusti 1805.*
Ego Presb. Ioseph Faccini de licentia per Illis., ac Rmi: Dni: Dni: Io: Nicolai Giadruleo Archipbri: I. U. D. baptizavi infantem natum, ac de legitimo Matrimonio procreatum ex Matheo Filio Ioannis Smit et Vincentia filia Hyacinti Faccini conjugibus, cui nomen imposui Ioannes. Patrini fuerunt Iacobus filius quondam Angeli Maria Somazzi, et Anna uxor Aloysius Catinelli.
- 14
DAZd, Inventar matičnih knjiga, Pag/741., 18.
Anno Domini 1805 Die 5. Decembris
Ego Presbiter Blasius Palcich de licentia per Illis., ac Rmi: D: D: Io: Nicolai Giadruleo Archipbri., ac Vicarii I. U. D. Baptizavi infantem natam, ac de legitimo Matrimonio procreatam ex Aloysio Catinelli, et Anna Filia quondam Thoma Spero conjugibus, cui nomen imposui Lucia. Patrini fuerunt Clemens Somazzi filius Angeli Maria è Svevia, et Antonia Palcich Filia quondam Antonii.
- Iz navedenih se podataka može pretpostaviti da je otac Clementea i Giacoma bio štukaturist *Angiolo Somazzi*, koji 1760. i 1773. godine djeluje u Pisi i Livornu. – Usp. KRUNO PRIJATELJ (bilj. 4), 89.
- 15
KRUNO PRIJATELJ (bilj. 10), 43–44.
- 16
DAZd, Spisi paških bilježnika (dalje: SPB), Giangiuseppe Giadruleo (1799.–1821.), Atti 1799.–1809., B. I, Fasc. 7/63. Prijepise isprava donosim u prilogu na kraju rada.
- 17
Prema njihovu znanju i sposobnosti postojala je podjela štukatera na tri stupnja: 1. *stuccatore-decoratore* ili *Maestro dell'Arte* je profesionalac, iznimno dobro obrazovan u teorijskom i praktičnom

smislu, sposoban i projektirati i ostvariti bilo kakav tip dekoracije u *marmorinu* (u štuku ili osliku); 2. *stuccatore riquadratore e macchiatore* majstor je odličnih izvedbenih sposobnosti koji u *marmorinu* može izraditi dekoracije svake vrste i oblika; 3. *stuccatore lisciatore (intonacatore, marmorinista)* njihov je pomoćnik čija je zadaća priprema smjese za rad, a sposoban je izvoditi i jednostavnije radove u *marmorinu*. – Usp. MARIO FOGLIATA – MARIA LUCIA SARTOR (bilj. 9), 87, 88, 239, 241, 243, 249. O pojmu *marmorino* vidi bilješku 21.

18

U Dalmaciji su do uvođenja bečkih mjera 1858. godine u upotrebi venecijanske mjere za dužinu. – MARIJA ZANINOVIĆ RUMORA, Zadarske i šibenske mjere za dužinu kroz stoljeća, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 34 (1992.), 111. *Oncia* ili *onza* jednaka je 1/12 venecijanske stope, a iznosi 2,89 cm. – ENNIO CONCINA, *Pietre, parole, storia* – Glossario della costruzione nelle fonti veneziane (secoli XV–XVIII), Venezia, 1988., 105.

19

Bordonal jest velika ili glavna greda, obično od ariša ili jelovine, koja se upotrebljava u graditeljstvu. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 47.

20

Vincenzo Scamozzi u svom traktatu *Dell'idea dell'Architettura universale (1615.)* opisuje tri tipa kamina. Prvi vrste *alla lombarda* izrađen je u obliku paviljona, izlazi izvan zida, poduprt je stupovima, pilastrima i kipovima, iznad kojih je arhitrav ornamentiran vijencima. Druga je vrsta kamin *alla francese* koji po čitavoj visini, od podnožja do vrha, izlazi izvan zida, a zbog česte se upotrebe u Rimu naziva još i *alla romana*. Treća je vrsta kamin *a mezzo francese* ili *a mezzo padiglione* koji je naročito uobičajen u Veneciji, te se naziva i *alla veneziana*. – Usp. http://www.alfredoneri.com/breve_storia_del_caminetto.htm. Prema istraživanjima C. Fiskovića kamini na francuski način izrađivali su se i u Dubrovniku. Tako se 1561. godine francuski kipar Jakov de Spinis iz Orleansa i Jerolim Bartolomejev iz Messine zajedno s Ivanom Stjepanovim Dubrovčaninom ugovorom obvezuju izraditi za jednu općinsku kuću u Dubrovniku dva kamina na francuski način (*due caminate lavorate alla francese*). Kamin na francuski način spominje se i 1569. godine u ugovoru sklopljenom između plemića Marka M. Basiljevića sa zidarom Markom Franovim. Korčulanski klesar Vicko Petrov de Cherso 1583. godine obvezao se Martolu Puciću napraviti kamin na francuski način (*ala francese*). Izgleda da je taj je tip kamina bio čest i uobičajen dio unutrašnje opreme kuća na našoj obali kroz niz stoljeća jer se *camini alla francese* spominje i 1761. godine u Zadru u kući Grisogono-Vovò. – CVITO FSKOVIĆ, O starim dalmatinskim kaminima, u: *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU*, 1(51), Zagreb, 1981., 58, 77. *Camin francese* spominje se 1765. i 1771. g. u Zadru i u kućama Adobbati i Canova na Kalelargo (DAZD, Spisi zad. Knezova (dalje: SZK), M. Minotto (1770.–1772.), sv. 3, 136 v., 164 v. Tipu *alla francese* pripada i kamin na drugom katu ljetnikovca Lantana podignutom oko 1686. godine u Sutomišćici na otoku Ugljanu. O arhitekturi ljetnikovca Lantana vidi: MARIJA STAGLIČIĆ, Barokni ljetnikovac obitelji Lantana na otoku Ugljanu, u: *Radovi IPU*, 25 (2001.), 159–164.

21

Stucco je opći naziv za umjetnost modeliranja neke plastične smjese dobivene od nekog agregata (gips, kamena ili mramorna prašina, pečena glina u prahu) s dodatkom različitih veziva (gips, vapno). Štuko može biti ukrasni (*stucco da ornato*), koji je smjesa gašenog vapna i mramorne prašine vrlo fine granulacije, a upotrebljava se za modeliranje u prvom redu plošnih dekoracija i niskih reljefa, te jaki ili tvrdi štuko (*stucco forte, stucco duro*)

koji je smjesa gašenog vapna i mramorne prašine sa dodatkom gipsa, a koristi se za modeliranje visokih reljefa, arhitektonskih elemenata i skulptura. – MARIO FOGLIATA – MARIA LUCIA SARTOR (bilj. 9), 4, 60, 244.

22

Venecijanska stopa (*piede*) sastoji se od 12 *oncia*, a iznosi 0,3477 m. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 110. Duljina zadarske stope iznosi oko 0,30 m. – MARIJA ZANINOVIĆ RUMORA (bilj. 18), 118.

23

Prema Concini riječ *cantinella* znači: *lista di legno, listello, stecca, assicella, generalmente di abete o di larice*. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 54. Prema Boerijevu rječniku mletačkog narječja označava *Termine di Falegnami, Asse assai sottile, con la quale cuopransi le impalcature e fannosi altri lavori*. – GIUSEPPE BOERIO, *Dizionario del dialetto veneziano, Venecija, 1856., ristampa Firenze, 1998., 130.*

24

Guscia, gussa ili *gola* jest zakrivljeni arhitektonski element konkavna profila, koji spaja dvije plohe (zida ili stropa, dva dijela nekog vijenca ili kapitela. – MARIO FOGLIATA – MARIA LUCIA SARTOR (bilj. 9), 240, 246. – *Suazza* ili *soaza* jest *cornice*, odnosno u ovom slučaju vjerojatno dekorativni arhitektonski zidni vijenac. – E. CONCINA, (bilj. 18), 137. Sredinom i u drugoj polovici 18. stoljeća i u reprezentativnim prostorijama dubrovačkih palača stropovi se oblikuju sa zaobljenim (konkavnim) prijelazima prema zidovima naglašenim profiliranim vijencima od žbuke. – KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Barokne palače u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2001., 113.* – *Grillanda* je starinski izraz, a znači isto što i *ghirlanda* – ukrasni vijenac od cvijeća i lišća, a *ghirletta* i *griletta* su umanjenice tih izraza. – BRUNO MIGLIORINI, *Vocabolario della lingua Italiana, G. B. Paravia, Torino, 1956., 543, 574.*

25

Marmorino jest završna žbuka, čiji su osnovni sastavni dijelovi u prvom redu mramorna prašina i gašeno vapno (uz koje se dodaje i usitnjena pečena glina, riječni pijesak, voda, pucolan, gips, različiti pigmenti u prahu, sapun, pčelinji vosak i terpentin). Naziva se tako jer svojim sastavom i završnim izgledom izvrsno oponaša prirodni mramor. *Marmorino* može biti prirodno bijele boje, obojen različitim pigmentima, oslikan fresko tehnikom ili izrađen tako da oponaša kamen (*bocciardato*). *Marmorino da ornato (da modellaggio)* jest vrsta *marmorina* koji u sastavu ima gašeno vapno i vrlo finu mramornu prašinu, što ga čini gipkim i vrlo podatnim za modeliranje. – MARIO FOGLIATA – MARIA LUCIA SARTOR (bilj. 9), 111–132, 241–242.

26

Prema Boeriju riječ *Retrè* ima sljedeća značenja: *Retrocamera, Camera segreta, Luogo di ritiro, Cameretta da cesso*. – GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 571.

27

Prema Concini *parè, paredo* znači *staccionata, assito di rivestimento di pareti, tramezzo di cantinelle intonacate o in assito, tavolato*. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 109.

28

Camarone ima isto značenje kao i *stanzone, sala, salone*. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 52, 129.

29

Terrazzo ili *Pavimento alla veneziana* je tip popločenja poda izrađen od fragmenata terakote. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 145; GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 744.

30

Prema Boeriju riječ *stua* ima sljedeće značenje: *specio di forno o fornello noto, che serve a riscaldare la stanza*. – GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 716.

31

Prema Boeriju riječ *camino* označava mjesto na kući ili otvor za izlaz dima, odnosno dimnjak, usp. GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 122, dok je za Concina *camin* isto što i *camino* odnosno kamin ili ognjište, usp. ENNIO CONCINA (bilj. 18), 53.

32

Luminal jest *abbaino*, odnosno krovni prozor. – GIUSEPPE BOERIO (bilj. 22), 377.

33

Scafa ili *Pila dell' acquaio* jest četvrtasta kamena posuda koja u kuhinji služi za pranje posuđa. – GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 613.

34

Prema Concini *pozolo, pozuol* ima isto značenje kao *ballatoio, poggiolo*, odnosno balkon. – ENNIO CONCINA (bilj. 18), 117.

35

Duljina zadarskog lakta (*brazzo*) bliska je duljini venecijanskog a iznosi oko 0,60 m. – MARIJA ZANINOVIĆ RUMORA (bilj. 18), 112.

36

Prema Boeriju *portiera* je *imposta d' uscio più gentile e più ornata di quella che chiamasi porta. Il legname che chiude la porta, dicesi Imposta*. – GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 525, 527.

37

Nisam utvrdio na što se odnosi izraz *tedeschine*, no najvjerojatnije se s obzirom na kontekst misli na kvake.

38

Boerio navodi da su *griglie* i *persiane* vrste rebrenica koje služe za pokrivanje prozora, pri čemu ne pravi posebnu razliku u njihovu izgledu. – GIUSEPPE BOERIO (bilj. 23), 317.

39

MIROSLAV GRANIĆ, Paški grbovnik, Split, 2002., 80–82; DAZd, Sudski arhiv Paga, kutija 25, IV/1840, No. 54. U priloženom se testamentu spominje i njegova kuća u Veneciji »... in Parrochia di San Luca Calle dei Fabbri alli C.º N.º 3980, composta delli terzo e quarto appartamento della Casa sudetta, e soffitto con sottoposti Camerini, e Pozzo promiscuo con gli altri proprietari ...«. Portadina se kuća u Zadru u testamentu ne spominje, te se može zaključiti da ona tada ili više nije postojala (što je manje vjerojatno) ili nije bila u njegovu vlasništvu.

40

BLAŽ KARAVANIĆ (bilj. 12), 327. Senatore Massari radio je 1811. godine i glavni oltar Župne crkve sv. Jurja u Viru (DAZd, SZB, Gio. Grisogono de Franceschi /1768.–1824./, B. XIII, F. XIII, n. 6/308, gdje je u dokumentu naveden kao *Signor Senatore de Massari del fù Francesco da Verona Altarista*). U radovima na preuređenju virske crkve 1987.–1990. godine gornji je dio oltara uklonjen, a postavljen je onaj što se nalazio u sakristiji zadarske Katedrale. (I. BAŠIĆ, Vir, povijest mog otoka, Vir, 2005., 118; Fototeka Konzervatorskog odjela u Zadru, 34486/11720B/1990). Izgled Massarijeva oltara vidljiv je na starijoj fotografiji koja prikazuje unutrašnjost virske Župne crkve (Fototeka Konzervatorskog odjela u Zadru, 21453/6980a/1976.). Kada se spominje oltarist S. Massari, valja navesti još neke do sada nepoznate podatke o oltarima na zadarskom području. Oltarist Marco Torresini podi-

gao je i glavni oltar u Župnoj crkvi Pohođenja Bl. Dj. Marije u Molatu, o kojem su arhivski podaci, među njima i Torresinijeva pisma, sačuvani u arhivu zadarske obitelji Lantana (DAZd, Spisi obitelji Lantana, kutija 1/33). O dosadašnjim saznanjima o M. Torresiniju vidi: BOJAN GOJA, Doprinos slikarskom opusu Giovannija Battiste Augustija Pitterija – Otajstva Presvetog Ružarija u Sutomišćici na otoku Ugljanu i arhivska istraživanja, u: *Radovi IPU*, 30 (2006.), 129, bilj. 29, gdje je navedena i prijašnja literatura drugih autora o Torresinijevim djelima kod nas. Oltarist Pietro Coste podigao je 1739. godine i glavni oltar u Župnoj crkvi sv. Lovre u Lukoranu na otoku Ugljanu (Državni arhiv u Splitu, Arhiv Fanfogna–Garagnin, kutija 78; na podatku zahvaljujem dr. sc. Radoslavu Tomiću i Darki Bilić). P. Coste 1745. g. radi i glavni oltar Župne crkve u Ninu (DAZd, SZK, Z. Bembo, 1744.–1746., sv. 1, 137, 187). Za ranija saznanjima o P. Costi vidi: BOJAN GOJA (bilj. 40), 128–129, gdje je navedena i starija literatura. Oltaristi Vicko i Pio dall' Acqua podigli su u drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća brojne oltare na području srednje Dalmacije. – Usp. RADOSLAV TOMIĆ (bilj. 4), 165–180, gdje je navedena i starija literatura. Njihovu je aktivnost zahvaljujući istraživanjima don Vladislava Cvitanovića moguće proširiti i djelima u Župnoj crkvi u Velom Ižu. Prema Cvitanoviću Pio dall' Acqua podigao je 1744. godine oltar za Bratovštinu Sv. Duha, a 1753. godine i svetohranište na glavnom oltaru (Arhiv Zadarske nadbiskupije, Spisi iz ostavštine don Vladislava Cvitanovića, kutija 2, Stare bratovštine u Velom Ižu, 26, 36). U Zadru 1756. g. djeluju i braća *Maistro* Girolamo Pico Tagliapietra i *Protto d'Altari* Bartolo Pico. (ZKZd, 15294/ms. 334, Carte spettanti alla storia di Zara, sec. XVII–XIX, 13–45). B. Pico radio je na podizanju oltara sv. Križa u istoimenoj kapeli Franjevačke crkve na Otoku ispred Korčule. JOŠKO BELAMARIĆ, Franjevačka crkva i samostan na Otoku kod Korčule, PPUD, 23 (1983.), 179.

41

Stambena arhitektura u Zadru nedovoljno je istražena tema da bi se moglo govoriti o stilskom razvoju ili određenom tipu zadarske gradske kuće u 17. i 18. stoljeću. Kratki pregled najvažnijih kuća iz navedenog razdoblja s osloncem na starije istraživače donio je I. Petricioli. – TOMISLAV RAUKAR – IVO PETRICIOLI – FRANJO ŠVELEC – ŠIME PERIČIĆ, Vrijeme baroka, u: *Prošlost Zadra, III. Zadar pod mletačkom upravom 1409–1797*, Zadar, 1987., 543–545. – Na palaču Califfi, kao vrijedan primjer stambene arhitekture 17. stoljeća, osvrnuo se P. Vežić. – Usp. PAVUŠA VEŽIĆ, Platea civitatis Jadre – Prostorni razvoj Narodnog trga u Zadru, u: *Petriciolijev zbornik, II, PPUD*, 36 (1996.), 354.

42

U dubrovačkoj stambenoj arhitekturi tijekom druge polovice 18. stoljeća interijeri gradskih palača postaju sve raskošniji i često se opremaju bogatim štuko-dekoracijama, koje postaju uobičajeni element njihove unutrašnje opreme, usp. KATARINA HORVAT-LEVAJ (bilj. 24), 176, 183.

43

Položaj Crkve sv. Vida vidljiv je na rekonstruiranim tlocrtima Zadra krajem 15. i u 18. stoljeću, usp. TOMISLAV RAUKAR – IVO PETRICIOLI – FRANJO ŠVELEC – ŠIME PERIČIĆ (bilj. 39), 135, plan grada između str. 560–561. Crkva je srušena 1877. godine, a poznata je iz opisa i starih crteža. – IVO PETRICIOLI, Od Donata do Radovana, Split, 1990., 30; TOMISLAV MARASOVIĆ, Gradijelstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji, Split, 1994., 56.

44

DAZd, Katastarske mape Dalmacije – Zadar, 1823.–1839., 577, Zadar – Grad, 1825.–1827. Uz plan nije sačuvan izvorni popis vlasnika.

Summary

Bojan Goja

Clemente and Giacomo Somazzi and the Mansion of *Conte* Nikola Portada in Zadar – Archival Research and Results

This study is based on the new archival research on the enterprise of Clemente and his brother Giacomo Somazzi, members of the famous family of stucco artisans originating from the Swiss canton of Ticino, who spent some time in the house of *conte* Portada in Zadar on a contract signed in 1805. It was established in scholarly literature that Clemente Somazzi did some work for *conte* Portada in Zadar in 1810, but the quantity and type of that work were not known. On the basis of archival material, it has now been reconstructed and the insights thus obtained have been precious for our knowledge of spatial distribution and design of residential rooms in the urban houses of Zadar at the turn of the 18th and 19th centuries. This description allows us to conclude that, after the renewal and the addition of another level, the house had two complete upper stories with two apartments each. On the first floor, there was the kitchen with a furnace, as well as a dining room and a salon. One of the rooms had a masonry stove, while the other contained a French-type fireplace (*camino alla Francese*). A similar kitchen, equipped with a furnace and a washing basin, was situated on the second floor, next to a smaller room. Some rooms on the first and the second floors were decorated with simple stucco ornamentation, with frames and cornices, and plastered *a marmorino*. The floors were paved with *terrazzo*. The staircases leading to the upper stories were made of massive birch, while the larch woodwork was equipped with Bohemian-style glass (*ad uso di Boemia*). As for the equipment, the artisans took great care of woodwork and metalwork, so that all the fittings, catches, and locks for doors and windows were made »in Venetian style« (*ad' uso di Venezia*) or »in German style« (*ad uso Tedesco*). The house had a terrace on the second floor and probably a storage space at the ground level. The old windows were elevated during the renovation works in order to adjust their height with the new ones,

three of which were protected by iron bars. The roof was covered with half-round tiles and had a skylight window. The above-mentioned interior design – the architectural shaping of ceilings and walls by means of stucco and *marmorino*, as well as the installation of fireplaces *alla francese* – reveals that, after the extensive reconstruction and transformation of the interior, the Portada house acquired a more representative residential character, well-adapted to the principles of residential architecture at the time and better suited to the living needs of the early 19th century. The description shows that stucco was also adorning the neighbouring apartment, inhabited by the Tipaldi family, which is another proof of the fact that it was used rather extensively in decorating the urban houses of Zadar. In this way, the example of great art centres, such as Venice, was followed locally, even though our example shows it rather modestly. The Portada mansion was situated in the street and district of St Vitus, the outlook of which is known from the cadastre map of Zadar made in 1825–1827. The number of cadastre units that the house may have occupied at the time when the map was produced is not known and its exact location cannot be established. The possibility of locating its remains is rather small, since the district was almost completely destroyed in the bombings of 1943 and 1944. The present study also includes the archival data from 1805, in which *Proto Giacomo Somazzi* is mentioned in relation to the construction of the belfry and the reconstruction of the church for the Benedictine nuns of St Margaret in Pag, which may prove important for the future research on this topic, as well as two documents from the same year, in which Clemente and Giacomo Somazzi are mentioned as godfathers on two baptism occasions in Pag.

Keywords: Clemente Somazzi, Giacomo Somazzi, Portada mansion, architecture, stucco, Zadar